

מבט על, גיליון 958, 27 ביולי 2017

בין הר הבית לבית השגירות הישראלית בירדן

עוזד ערן

התסיסה סביב הר הבית והמשבר בין ישראל לירדן בעקבות ניסיון הפגיעה במאבטח בשגירות בעמאן מצריכים יותר מפתרונות אד-הוק, המותירים את מצבי היסוד, שהם רקע לאירועים כגון אלה, בלתי-פתירים, ואת ההזדמנויות האסטרטגיות הגלומות במאמצי ההסדר בלי בחינה ובלי ניצול. על ישראל ליטול את היוזמה המדינית והאופרטיבית מול הגורמים הבינלאומיים והאזוריים, ולהציע בין השאר לכנס מפגש בינלאומי, שיוקדש לדיון בצעדים שימנעו מגורמים קיצוניים מלהפר את חופש הפולחן וחופש הגישה להר הבית, המקודש ליהדות ולאסלאם.

התסיסה סביב הר הבית והמשבר בין ישראל לירדן בעקבות ניסיון הפגיעה במאבטח בשגירות בעמאן מצריכים יותר מפתרונות אד-הוק, המותירים את מצבי היסוד, שהם רקע לאירועים כגון אלה, בלתי-פתירים, ואת ההזדמנויות האסטרטגיות הגלומות במאמצי ההסדר בלי בחינה ובלי ניצול.

שני תהליכים מרכזיים שהתחוללו במזרח התיכון בשנים האחרונות החלישו את מחנה המדינות הסוניות הפרגמטיות יחסית בגישתן למערב, קרי לארצות הברית, ולשראל. הראשון הוא התפוררות שאריות המיתוסים אשר לאומה הערבית ואחדות השורה הערבית: כשליש ממדינות הלירה הערבית אינן קיימות עוד אלא בשם, ואחרות ניצבות בפני סכנה של שינוי משטר. התהליך השני, שאותו רואה המחנה המכונה מתון בעולם הערבי כסכנה קיומית, הוא התחזקות הזרמים הפונדמנטליסטים, הן בפלג השיעי והן בזה הסוני באסלאם - איראן וחזבאללה בצד השיעי, ואל-קאעדה ודאע"ש בצד הסוני.

אחת מתוצאות הלוואי של תהליכים אלו היא הפיחות שחל במעמד הסוגיה הפלסטינית בקרב המנהיגות המדינית ודעת הקהל בעולם הערבי, ובמקביל ניכרת יתר נכונות לשיתופי פעולה מצדן של מדינות ערביות עם ישראל - גם אם אלה מוגבלים, מוצנעים ותלויי אינטרסים קיומיים של המשטרים. לישראל יש כמובן עניין בהרחבת היחסים לא רק עם מצרים וירדן, שעמן יש תשתית הסכמית ושיתופי פעולה ביטחוניים וכלכליים, אלא גם עם מדינות ערביות אחרות, בצפון אפריקה והמפרץ. אבחנה זו צריכה להדריך את ממשלת ישראל בבואה למצוא פתרון, ולו זמני, למשבר שפרץ בהר הבית וסביבו.

מעבר להכרה במעמדה של ירדן במקומות הקדושים לאסלאם, חשוב גם להכיר בכך שמושגים כמו "שליטה מוחלטת" או "ריבונות מלאה" בהר הבית, הם חמקמקים למדי, והניסיון ליישם בשטח,

גם אם יצלח, יגבה מחיר מדיני כבד, מעבר ליכולתה ו/או רצונה של ישראל לשלמו. ממשלות ישראל הכירו בכך בעבר ונמנעו לכן מניסיונות לכפות הסדרים שונים, גם אם מדיניות זו התפרשה כריבונות ישראלית רופפת באתר הקדוש. אין כל סיבה נראית לעין שממשלת ישראל הנוכחית תסטה מהכרה במציאות זו. יחד עם זאת, מתחיבת הבחנה בין הגורמים הקיצוניים וההרסניים הפועלים בהר הבית ובמקומות אחרים בעלי חשיבות לאסלאם, לבין אלו ששיתוף הפעולה של ישראל עימם עשוי לחזק את מעמדה של ישראל כגורם רלבנטי וחשוב בקביעת עתידו המדיני/משפטי של הר הבית.

על יסוד אבחנות אלו צריכה ישראל ליטול את היוזמה המדינית והאופרטיבית מול הגורמים הבינלאומיים והאזוריים, ולהציע בין השאר לכנס מפגש בינלאומי, שיוקדש לדיון בצעדים שימנעו מגורמים קיצוניים מלהפר את חופש הפולחן וחופש הגישה להר הבית, המקודש ליהדות ולאסלאם. תכליתו של מפגש זה תהיה לתת מענה לשאלות ביטחוניות מידיות, ובה בעת בעיקר להחזיר לישראל את היוזמה בנושאים מסוימים חיוניים, כגון שאלת ירושלים. גורמים שיש לשקול בחיוב את מעורבותם במפגש זה כוללים את:

ירדן - כמארכת או יוזמת המפגש, מכוח מעמדה בירושלים, המוכר בהסכם השלום בינה לבין ישראל, וכן הבנות שהושגו במסגרת התאום ביניהן בהקשר למקומות הקדושים לאסלאם בעיר.

מצרים - הגדולה במדינות ערב, גם על בסיס הסכם השלום בינה לישראל;

ערב הסעודית - כאפוסטרופוס של המקומות הקדושים לאסלאם במכה ומדינה;

מרוקו - מלך מרוקו הוא יו"ר וועדת ירושלים של ארגון המדינות המוסלמיות;

הרשות הפלסטינית

הווקף המוסלמי בהר הבית

ישראל - בין נציגיה יש לכלול גם אזרחים ישראלים מוסלמים

חשוב שהצעה ברוח זו תועלה במקביל מול מלך ירדן ומול שליחי הממשל האמריקאי, המבקרים בימים אלה באזור. מעורבות ארצות הברית בניסיון לקדם מפגש אזורי חשובה, אך יש לזכר כי הרצון לשלבה באופן פורמלי עלול יהיה לגרום ללחץ לשלב גם את שאר חברי הקוורטט - רוסיה, האיחוד האירופי והאו"ם.

מפגש כזה, שיכנס בנוהל מזורז, יוכל לאמץ הכרזה בדבר קדושת המתחם בהר הבית לכל הדתות, חשיבותו של חופש הפולחן והגישה לאתר לבני כל הדתות, הצורך למנוע מקיצונים את הפיכת המקום לזירתה של מלחמה בין-דתית, וכן רצון למפגשי המשך שנתיים בעניין זה והקמת וועדת משנה שתדון באמצעים קונקרטיים לאבטחת המתחם.

במקביל, חיוני שישראל תציע לארצות הברית לקיים מפגש "טכני" לדיון בהצעות ספציפיות בתחום המיגון והניטור, תוך הבעת נכונות לשלב גורמים לא ישראלים בהפעלת האמצעים, אשר יעבדו עם גורמי ביטחון ישראלים. הצעות ישראליות בהקשר זה יכולות לכלול התקנת אמצעי בקרה מתוחכמים, שניתן למקמם בנתיבי הגישה להר הבית, סיורים, רחפנים, הקמת חדר מצב

משותף ואמצעים נוספים, שישראל תתייעץ עם הגורמים האחרים באותו פורום טכני לגבי הפעלתם.

יודגש שכל היוזמות המוצעות מתייחסות למתחם הר הבית והן אינן אמורות להפחית מסמכויותיה של ישראל בשטחה או באותם שטחים שהיא פועלת בהם מאז 1967. אין בהצעות אלו כדי לשנות את מעמד העיר ירושלים בעיני ישראל.

המשבר שנוצר בעקבות ניסיון הפיגוע בשליח ישראלי בתוך מתחם השגרירות הישראלית בעמאן אמנם נפתר (אף כי נותרו עדיין ספיחים המצריכים חשיבה ורגישות), אך הוא הווה הוכחה נוספת להיבטים בעיתיים ביחסים בין ישראל לירדן. לשתי המדינות יש ענין בשמירת היחסים הבילטרליים ביניהן, המקדמים את האינטרסים האסטרטגים של שתיהן כאחת. ירדן היא אזור החיץ המפריד בין הכאוס השולט בעיראק ובסוריה, שאליו פלשו איראן, חזבאללה, דעא"ש ועוד. היא מסדרון היציאה והכניסה של הרשות הפלסטינית ואליה, והיא מנגנון הוויתור של לחצים פנימיים בתחומי הרשות. בכך היא משרתת אינטרס ישראלי חיוני. מאידך גיסא, ישראל מעניקה לירדן משענת ביטחונית-מודיעינית; מקלה על הלחצים שירדן מתמודדת עמם בתחום תשתיות המים והאנרגיה, אשר הוחרפו בשנים האחרונות לאחר שכמיליון וחצי סורים מצאו מפלט בשטחה; ישראל מעניקה תחליף חלקי לנמלי סוריה, שאבדו לירדן כמוצא למערב. לשתי המדינות יש לכן ענין רב בשימור היחסים וערוצי התקשורת ביניהן. עם זאת, חשוב לציין כי על אף שראש ממשלת ישראל שוחח עם מלך ירדן בימים האחרונים, יש צורך בשיקום מערכת היחסים הבין-אישית ביניהם, שהיא רכיב מרכזי במערכות יחסים בין מדינות, ובמיוחד בהקשר הירדני-ישראלי.

ההצעות המועלות בנושא הר הבית שייכות גם לסוגיה מרכזית אחרת, והיא התגובה הישראלית לתמורות האזוריות שהוזכרו לעיל, היינו, החלשות מואצת של מושג הלכידות הפוליטית הערבית, כולל זו שנשענה על התמיכה בפלסטינים והתחזקות הגורמים המאיימים על שרידות המשטרים המתונים בעולם הערבי. אף כי נחלש וכמעט ונעלם האיום הצבאי-הקונבנציונלי על ישראל, היחסים בין ישראל למצרים שופרו וכן ממדינות המפרץ נשמעים ביחס לישראל קולות שונים מאשר בעבר, ישראל לא השכילה למצות את הפוטנציאל הגלום בשני התהליכים, למסד את היחסים עם מדינות אלו ולתרגם אותם להישגים מדיניים וכלכליים קונקרטיים – שישפרו גם את היכולת להתמודד עם משברים נקודתיים, דוגמת זה שפרץ סביב הר הבית או האירוע בעמאן. עירוב מרוקו וערב הסעודית במאמץ לפתור את משבר הר הבית היה מסייע לשפר מהותית את יחסיה של ישראל ומדינות אלה, בנראות גבוהה. מעורבות הרשות הפלסטינית אם תיענה בחיוב להזמנה ירדנית-אמריקאית להשתתף במפגש שהוצע לעיל, תשנה אך במעט את המצב בפועל על הר הבית, אך תשנה מהותית את מצבה הבינלאומי של ישראל בהקשר לסוגיית ירושלים.